

КЛАСИФИЦИРАНЕ НА КООПЕРАЦИИТЕ, ПРЕДСТАВЯЩО ГИ КАТО КОМПЛЕКСЕН ФЕНОМЕН И КООПЕРАТИВЕН СОЦИАЛЕН И КОРПОРАТИВЕН ПРЕДПРИЕМАЧ ¹

Проф. д-р Иван Боевски

НБУ

boevsky@yahoo.com

Гл. ас. д-р Красимир Костенаров

НБУ

kraskostenarov@yahoo.com

CLASSIFICATION OF COOPERATIVES, PRESENTING IT AS A COMPLEX PHENOMENON AND A COOPERATIVE SOCIAL AND CORPORATE ENTREPRENEUR ²

Prof. Ivan Boevsky PHD

NBU

boevsky@yahoo.com

Chief Assistant Prof. Krasimir Kostenarov PHD

NBU

kraskostenarov@yahoo.com

Резюме: В настоящето изследване се прави преглед на класификацията и типологията на кооперациите. Доказва се, че съществуват различни инструменти, подходи и критерии за систематизиране на видовете и типовете кооперации. Различните класификации на кооперациите по видове дават много информация, свързана с осветляването, по-точното разбиране и обяснение на поведението, структурата, специализацията или широка диверсификация на кооперацията. Разгледани са и типовете кооперации, като по-сложна съвкупност/система от характеризиращи критерии, дават допълнителна, още по-пълна, всеобхватна и задълбочена информация за кооперацията.

Ключови думи: кооперация, класификация на кооперацията, видове и типове кооперация

Abstract: The present study reviews the classification and typology of cooperatives. The main goal is to prove that there are different tools, approaches and criteria for systematizing the types of cooperatives. Different classifications of cooperatives by type provide a lot of information related to the illumination, more precise understanding and explanation of the behavior, structure, specialization or broad diversification of the cooperative. The types of cooperatives were also examined, as a more complex set/system of characterizing criteria, give additional, even more complete, comprehensive and in-depth information about the cooperative.

Keywords: cooperative, classification of cooperative, types of cooperative

¹ Настоящата публикация е разработена в съответствие с изпълнението на работната програма по проект "Кооперативни модели за правене на бизнес в България и потенциалът им за прилагане на иновативни управленски решения", финансиран от Фонд „Научни изследвания“, конкурс „Фундаментални научни изследвания-2022 г.“ - Договор № КП-06-Н65/1 -12.12.2022. Изказваме благодарността си към ФНИ.

² This publication was developed in accordance with the implementation of the work program under the project "Cooperative models for doing business in Bulgaria and their potential for implementing innovative management solutions", financed by the "Scientific Research" Fund, "Fundamental Scientific Research-2022" competition. " - Contract No. KP-06-H65/1 -12.12.2022. We express our thanks to FNI.

Въведение

В настоящето изследване се прави преглед на класификацията и типологията на кооперациите. На първо място доказваме, че съществуват различни подходи и критерии за систематизиране на видовете и типовете кооперации. Разглеждат се различните критерии за класифициране на кооперациите. Извежда се типология на кооперациите от гледна точка на историческото развитие, социално-икономическо, юридическо, самостоятелността и изконната цел и функция на кооперацията.

Малко след възникването на първата модерна кооперация (потребителна кооперация в Рочдейл, Англия) и първите земеделски селски кредитни (тип Райфайзен) и градски кредитни (популярни банки – тип Шулце Делич) в Германия през втората половина на 19 век се забелязва развитие в посока значителното типово и видово многообразие, свързано с техните цели, задачи, функции и роли (Engelhardt 1994, Р. 101). Това многообразие поражда необходимостта от тяхното класифициране, с което се цели прецизиране на изучаването им.

Но още първите опити за класифициране се сблъскват с една тяхна уникална характеристика – изключително многообразие и разнообразие. Това тяхно изключително многообразие и разнообразие създава затруднения при класифицирането и до момента. Тези затруднения се коренят в множеството критерии и гледни точки, които се използват за конкретната класификация от една страна, и в различни школи и научни дисциплини, които извършват тези класификации или интердисциплинарността (миксиращи различни школи и научни дисциплини) на тези класификации от друга. Много често за всяко конкретно изследване съответния изследователски екип разработва своя класификация на кооперациите, съобразена с неговите цели, насоченост и обхват.

Нашият екип е наясно с това предизвикателство и си поставя за цел да осветли различните гледни точки, при класифициране на кооперациите. Ние ще фокусираме нашите усилия не върху изчерпателно представяне кооперативните класификации, а върху характеризирание на най-често използваните. Затова нашата статия има предимно теоретично-изследователска насоченост.

Съдържание на основните за публикацията понятия

Класифициране

Във връзка с описването на съдържанието на понятие класифициране съществуват различни мнения, концепции и модели. Ние, както вече споменахме, използваме това, което е най-често използвано и разпространено: *Класифицирането представлява актът на подреждане на множество от обекти по видове и/или типове.*

Целта на класификацията е да се въведе ред в множеството от обекти, те да отговарят на общи характеристики и така да бъде намелен броят на обектите, които е необходимо да се описват и изследват.

Методиката на класифициране минава през следните етапи/фази:

1. Избор на критериите за класифициране;
2. Дефиниране на видове и/или типове, базирани на избраните и комбинирани критерии;
3. Обектите от реалния живот се присъединяват или разпределят в един или повече от дефинираните видове и/или типове.

1.1 Видовете и типовете

Draheim (1952), Dülfer (1995), Engelhardt (1994) и много други разглеждат класифицирането на кооперациите фокусират

върху факта, че видовете и типовете понякога се използват като синоними или не се разграничават достатъчно. Въпреки това нашият екип ги разграничава и ги разглежда в този смисъл.

Видовете са по-проста и с по-ниска степен на комплексност съвкупност/система от критерии за систематизиране.

Типовете представляват по-сложна и комплексна съвкупност/система от критерии за систематизиране отколкото видовете. Типът много често се изгражда или включва два или повече критерия, вида или комбинации от тях или техни характеристики. Освен това типовете имат по-специфични и по-широки функции от видовете. Често те се разглеждат в определени времеви или исторически, териториални, теоретично-концептуални или юридически рамки. Освен това според Engelhardt (1994) типовете се използват за означаване на релационни или ранкиращи/класиращи концепции, използвани за обозначаване на позиции в серии в смисъла на по-новата неklasическа логика.

Критерии, според които се определят видовете кооперации

В кооперативната литература се използват различни критерии за систематизиране на кооперациите по видове. Най-често срещаните са следните:

- кооперативни принципи и ценности
- сектор или сфера на дейност на предприятията на членовете и/или на кооперативното предприятие;
- професия на кооператорите и/или продуктите, с които кооперацията/кооперативното предприятие оперира;
- географска концентрация на членовете;
- ниво, на което оперира кооперативното предприятие;

- комбиниране на част от горепосочените критерии.

Видовете кооперации според критерия прилагане на кооперативни принципи и ценности

Barton (1989) систематизира според критерия прилагане на кооперативни принципи и ценности следните четири вида кооперации: Rochdale, Traditional, Proportional и Contemporary.

Видове кооперации според секторите или сферата на дейност на предприятията на членовете и/или на кооперативното предприятие

- ✓ Земеделски кооперации
- ✓ Занаятчийски кооперации
- ✓ Спестовно-финансово-кредитни кооперации
- ✓ Научно-културни кооперации
- ✓ Здравно-лечебни кооперации

Видове кооперации според професията на кооператорите и/или продуктите, с които кооперацията / кооперативното предприятие оперира

- ✓ Ученически;
- ✓ Студентски;
- ✓ На университетски преподаватели;
- ✓ На циркови артисти;
- ✓ Транспортни;
- ✓ Шофьори на камиони;
- ✓ Таксиметрови;
- ✓ Аптекарски;
- ✓ Зъболекарски;
- ✓ За лекарски и болнични продукти и др.

Видове кооперации според географската концентрация на членската маса

- ✓ Селски кооперации
- ✓ Градски кооперации

Видове кооперации според нивото, на което оперира кооперативното предприятие

- ✓ Локални кооперации
- ✓ Регионални кооперации
- ✓ Национални кооперации
- ✓ Интернационални кооперации

Критерии, според които се определят типовете кооперации

При типовете кооперации, подобно на видовете кооперации, се използват различни критерии за систематизирането им. Най-често срещаните са следните:

- ✓ Историческа типология на колективно действие;
- ✓ Типология на кооперацията от социално-икономическа и юридическа гледна точка;
- ✓ Типология от гледна точка на самостоятелността на предприятията на членовете на кооперацията;
- ✓ Типология от гледна точка на самостоятелността на инициране, финансиране и управление на кооперацията;
- ✓ Типология от гледна точка на основните цели и функции, които изпълнява кооперативното предприятие;
- ✓ Типове кооперации според Дюлфер (Dülfer);
- ✓ Типология от гледна точка на нивото на обединяване на кооперациите.

На базата на тези критерии представяме по-долу кратка характеристика на отделните типове кооперации.

Историческа типология на колективно действие

- ✓ Преиндустриални кооперации
- ✓ Модерни кооперации
- ✓ Кооперации от ново поколение

Типология на кооперацията от социално-икономическа и юридическа гледна точка

- ✓ Юридически тип кооперации
- ✓ Социално-икономически тип кооперации

Типология на кооперацията според самостоятелността на предприятията на членовете на кооперацията

- ✓ Подпомагащи (допълващи/обслужващи) кооперации

- ✓ Производителни кооперации

Типология на кооперацията според изконната цел и функция, които изпълнява кооперативното предприятие

- ✓ Едноцелеви кооперации
- ✓ Многоцелеви кооперации
- ✓ Всестранни кооперации

Типология на кооперацията според критериите на Дюлфер (Dülfer)

- ✓ Традиционна кооперация или традиционен кооператив
- ✓ Пазарна кооперация или пазарно обвързан кооператив
- ✓ Интегрираната кооперация или интегрираният кооператив

Типология на кооперацията според точка на нивото на нейното обединяване

- ✓ Първични кооперации
- ✓ Вторични кооперации
- ✓ Третични кооперации

Заклучение

Направеният преглед на класификацията на кооперациите недвусмислено показва, че съществуват различни инструменти, подходи и критерии за нейното систематизиране.

Разгледаните *видове кооперации* все по-рядко се срещат в практиката в чист вид, тъй като границите между някои от секторите и сферите на опериране вече не са ясно отчетливи и отграничими, както и, че трендът е към тяхното все по-значително размиване. Освен това някои критерии са по-обща от други, или някои от тях включват в себе си част от другите критерии или техни елементи. Това предполага присъединяване на някои видове кооперации, като части или подвидове в друга групировка/систематика от кооперации.

Освен това различните класификации на кооперациите по видове дават много информация, свързана с осветляването, по-точното разбиране и обяснение на поведението, структурата, специализацията или широка диверсификация на коопера-

цията или кооперативното дело като цяло. В допълнение можем да разберем причините, които ги обуславят, дали са предимно икономически, или освен това са културно, социално и исторически подплатени.

Типовете кооперации, като по-сложна съвкупност/система от характеризирани критерии, дават допълнителна, още по-пълна, всеобхватна и задълбочена информация за кооперацията и спомагат по-ясно, по-точно и от различни, гледни точки и фокуси да се изследва този феномен. Естествено както между отделните видове, така и между отделните типологии на кооперациите, има размиване на границите и припокриване. Но това размиване на границите и припокриване не е недостатък, а напротив предимство, което показва взаимосвързаността между тях от една страна, както и комплексния характер на кооперацията, като обекта на изследване от друга.

Познаването на кооперативната класификация дава възможност за по-пълна, дълбочинна и всеобхватна характеристика на различните елементи и връзки, съставляващи феномена кооперация и кооперативно дело. (Пример: Популярната банка, съществувала в България до края на 40-те години на 20 век, характеризираме на базата на споменатата по горе систематиката на кооперацията, като кооперация, която е: модерна, подпомагаща, първична, автономна, многоцелева, градска, локална, спестовно-финансово-кредитна, чиновническо-занаятчийска, пазарна, както в юридически, така и социално икономически смисъл).

Така описаните видове и типове кооперации могат да се използват за по-ясно и по-точно осветляване на дизайн характеристиката на кооперативното многообразие и неговото изменение в изследваните от нас исторически периоди. В допълнение класифицирането на кооперациите ще подпомогне допълнително анализа на ко-

оперативното дело в отделните периоди, както и сравнението на (1) многообразието и неговите видове и типове, опериращи във всеки исторически периоди в България, така и сравнението на (2) многообразието на българските кооперации и кооперативно дело с това на Западна Европа или Северна Америка.

Всичко това, от една страна обогатява научното познание, но от друга обаче, затруднява изграждането на единно мнение и концепция при характеризирането на кооперацията, както и еднозначен отговор на въпроса: Какво представлява кооперацията? Естествено нейната характеристика не е само в това, че тя подпомага (създава и предоставя ползи/ценност) на своите членове, или че тя усъвършенства пазара, или че променя средата и членовете си, а и в това, че тя представлява организационна форма, съчетаваща в себе си едновременно както предприятие, така и социална група. Това се допълва от нейното представяне и като корпоративен предприемач.

Използвани източници

Barton, D.G. (1989) "What is a cooperative?," In: D.W. Cobia (ed.) *Cooperatives in agriculture* Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, pp. 1-20.

Draheim, G. (1952). *Die Genossenschaft als Unternehmungstyp*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Dülfer, E. (1995). *Betriebswirtschaftslehre der Genossenschaften und vergleichbarer Kooperative*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Engelhardt, E., (1994). Classification and typologies of cooperatives, in Dülfer, E. *International handbook of cooperative organizations*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.